

Рецензії

Іван Зимомря

Новий погляд на творчість Джозефа Конрада

Ткачук Олена. *Мультикультурна ідентичність Джозефа Конрада: критично-типологічні виміри*: монографія. Київ, 2018. 488 с.

У ракурсі світових інтеграційних процесів у культурі та мистецтві аспекти мультикультуралізму стають все більш актуальними, саме тому для більш ґрунтовного осмислення літературної творчості походження, біографія, ментальність, ознаки національного коду митців виявляються такими цікавими для науковців. У зв'язку з цим поява досліджень, які відображають аспекти взаємовпливів культур є вельми своєчасною і важливою подією в науковому світі. Нарешті в Україні, звідки походить англійський класик, чия художня спадщина стала надбанням усього світу, з'явилася монографія, присвячена проблемам мультикультуралізму в літературній творчості Джозефа Конрада, англійського письменника польського походження. Залучаючи категорію національно-культурної ідентичності як одну з важливих галузей мультикультуралізму, Олена Ткачук досліджує художню спадщину Джозефа Конрада у річищі взаємодії багатовимірних комплексів англійської, польської та інтегральної української ідентичностей. Необхідно зазначити інтердисциплінарність видання, яке демонструє нове бачення творчості одного з найвідоміших світових письменників.

Життєвий шлях Джозефа Конрада (Юзефа Теодора Конрада Наленч Коженювського, 1857–1924) позначений драмами та тяжкими, іноді фатальними випробуваннями. Заслання родини до Вологди, потім до Чернігова після Січневого повстання 1861 року, втрата батьків, внаслідок цього відсутність комфортної духовної та інтелектуальної атмосфери, до якої змалечку звик, поступове звикання до непосильної праці у французькому та англійському флоті, вже у дорослому віці вивчення англійської мови, майстром якої вважався, наполеглива здача іспитів на здобуття сертифіката капітана торгового судна, виснажливі хвороби, отримані у далеких

країнах, нелегка акліматизація в англійському мовно-культурному оточенні. Переживання психічних потрясінь та долання перешкод долі загартувало характер, сприяло в Джозефа Конрада досягненню загальнолюдських вартостей в метафізичній площині, сформувало здатність чути, розуміти біди та потреби всіх представників людства, незалежно від кольору шкіри та місця проживання, допомогло піднятися над власними та польськими національними стереотипами. Спосіб життя, який вів письменник та його безкомпромісна моральна позиція виплекали в ньому демократизм та етнічну толерантність, мультикультурні засади, які відбилися у всій його творчості.

Метою дослідження стало розкриття змісту мультикультурної ідентичності творчості Джозефа Конрада, що виявилось в зарубіжному та вітчизняному конрадознавстві, доповненому аналізом текстів. Звертає увагу новаторський підхід до вирішення наукових завдань у роботі: не обмежуючись методологією літератури, автор прагне задіяти методологічний апарат антропології, філософії, соціології та психології культури. Ґрунтуючись на досягненнях теоретиків мультикультуралізму (Еви Томпсон, Рафала Копковського, Бенедикта Андерсона, Джона Армстронга, Еріка Хобсбаума, Ентоні Сміта, Роберта Редфілда, Мелвілла Херсковітца, Джона Беррі, Флойда Рудміна, Мільтона Беннетта, Вероніки Бенет-Мартінез, Семюела Хантінгтона), Олена Ткачук структурує роботу згідно з системною моделлю національно-культурної ідентичності та механізмом культурної адаптації, враховуючи такі головні маніфестанти культури як географія, історія, релігія, мова, духовні цінності та звичаї. При цьому, дослідивши величезну кількість зарубіжних та вітчизняних наукових джерел (біля 1100), Олена Ткачук доходить сміливого висновку щодо мультикультурності розгалужених напрямів сучасного конрадознавства, під різними кутами зору заангажованих у вивчення проблем міжкультурної комунікації у творчості англійського митця (і представлених роботами англійських, польських, американських, російських, українських, французьких дослідників Хью Уолпола, Річарда Керла, Михайла Калиновича, Ольги Немеровської, Андрія Ніковського, Віта Тарнавського, Здзіслава Найдера, Веслава Крайки, Стефана Заберовського, Йоланти Дудек, Адама Гіллона, Іва Ерво, Жоржа Джін-Обрі, Нормана Шеррі, Наталії Жлуктенко, Джона Стейпа, Аллана Сіммонса та інших).

У першому розділі монографії всеохоплююче висвітлюються поняття «мультикультуралізму», «національно-культурної ідентичності» та «акультурації», простежується історія появи і формування цих концептів у науковій та побутовій свідомості, осмислюється специфіка національно-культурної ідентичності як феномену мультикультуралізму, виокремлюються форми акультурації в іншому мовно-культурному просторі. Зазначаючи, що мультикультурний контекст спочатку охоплював філософію, політику та ідеологію, Олена Ткачук підкреслює розширення сфери впливу цього феномену у культурі, антропології та літературі, спираючись на обґрунтування Чарльза Тейлора, Гарольда Блума, Бхікху Пареха, Сейли Бенхабіб, Сергія Толкачова, Мадіни Тлостанової, Тамари Денисової, Наталії Висоцької та беручи під увагу ідеї Фрідріха Ніцше, Михайла Бахтіна, Юрія Лотмана, Леоніда Баткіна, Мішеля Фуко, Жака Дерріда, Едварда Саїда в ракурсі усвідомлення феномену мультикультуралізму. Виокремлення чинників мультикультуралізму залишається підпорядкованим осмисленню змістової наповненості цього явища, передусім переносу контрапункту з культурно-антропологічного на літературознавчий, що породжує естетизацію національно-культурної ідентичності. Акультурація також заломлюється автором в літературознавчому аспекті, увиразнюючи філософсько-естетичні смаки Джозефа Конрада.

У другому розділі докладно визначаються складові польської ідентичності письменника, особливості польської домінанти його художнього світу, акцентується роль «вестернізму» в еволюції світогляду митця як органічної компоненти польського культурного коду, оскільки історично Польща знаходилась в орбіті європейської філософської та політичної думки. Зазначаючи християнський дискурс як чинник польської парадигми, автор наголошує на його плідному функціонуванні у світогляді Конрада, оскільки духовний зміст християнської релігії став важливим чинником появи польського романтизму, філософсько-естетичної концепції, яка мала неабиякий вплив на розвій художньої особистості ще юного Юзефа. У монографії пильна увага приділяється специфіці української ідентичності митця, причому автор, детально вивчаючи грані мультикультурного комплексу, вдало вирішує проблему в аспекті міфотворення образу України як «малої» батьківщини. Аналіз

культурно-міфологічної іпостасі України виявляє у дослідженні інтегральність української національно-культурної ідентичності Конрада.

У третьому розділі монографії змістовно розкривається сенс англійської національно-культурної ідентичності митця. Олена Ткачук з'ясовує, що деякі риси англійського національного психотипу виявилися близькими письменнику. У зв'язку з цим аналізується ідейно-філософська площина кодексу англійського джентльмена із врахуванням трансформації поняття польського шляхетства. Актуалізація мотивів морської прози Джозефа Конрада у світлі гендерної специфіки призводить до виявлення автором не помічених досі критикою у творах Конрада оригінальних художніх прийомів та мотивів, новітніх ідейно-філософських концепцій. Зазначаючи, що колоніальний дискурс функціонує в англійських художніх та наукових текстах імперського періоду, автор пояснює шляхи його відтворення у творчості Конрада. При цьому, підкреслюючи гуманістичний вектор переконань письменника, який наголошував на руйнівному змісті колоніальності, науковець аргументовано доводить наявність альтернативних, мирних моделей імперського залучення у творах Конрада, що означає різноманітні форми колаборації. Типологічно вивчаючи романтичне та неоромантичне тло художнього світу Байрона, Войнич та Конрада, автор розширює уявлення про своєрідність естетичних тенденцій у літературній діяльності, схиляючись до концепції «довгих хвиль» культури Леоніда Андреева, що консолідує часи, напрями і традиції в культурі та мистецтві. Досліджуючи особливості наративу, що виконує в письменника належну функцію у реалізації художніх задумів, автор монографії встановлює закономірність між прихованим психологізмом, який суб'єктивізує світосприйняття та своєрідними моделями оповіді зі складною композицією, кількома оповідачами та плутаними сюжетними лініями. Олена Ткачук слушно зазначає, що проблеми екзистенціальної самотності людини, пограничних станів психіки, моделі наративу з порушенням хронології подій та зміщенням просторово-часових чинників стають актуальними у пізніших літературних зразках не тільки модернізму, а й постмодернізму.

У четвертому розділі, виділяючи основні концептуальні напрями у конрадознавстві, Олена Ткачук глибоко характеризує

науковий доробок зарубіжних та українських дослідників. Вказується на суголосність наукової конрадознавчої думки щодо поєднання континентальних та британських впливів, вікторіанського та модерністського стилів, віддзеркалення всіх сучасних тенденцій, комбінації різноманітних контекстів – епістолярного, модерністського, морського, польського, англійського та французького у творчості Джозефа Конрада, що дозволило цьому екстраординарному письменнику стати ключовою перехідною фігурою на початку виникнення британського літературного модернізму. В дослідженні доведено, що в результаті інтеграції в англійську культуру та літературу, у Конрада сформувалась потужна гібридна, мультикультурна ідентичність на межі декількох соціально-культурних груп. Зберігши вірність польській культурній традиції, письменник адаптувався в культурному англійському середовищі та поступово набув певні характеристики англійської тотожності.

Мета монографії досягнута: визначено зміст польської, української та англійської національно-культурної ідентичності Джозефа Конрада, осмислено процес його інтеграції в англійському суспільстві, узагальнено напрями конрадознавства, так чи інакше підпорядкованих мультикультурності, здійснено комплексне дослідження мультикультурної ідентичності художньої творчості Джозефа Конрада.

У процесі аналізу текстів Олена Ткачук пропонує власні художні непересічні переклади не тільки вже виданих творів Конрада, а також і тих, що досі не були в центрі уваги українських та російських перекладачів («Лорд Джім», «Тасмний агент», «На погляд Заходу», «Серце темряви», «Завтра», «Кінець неволі», «Тайфун», «Звірюка», «Фрейя семи островів», «Шанс», «Емі Фостер», «Князь Роман», «Щоденник з Конго», «Корсар», «Очікування», «Фальк», «Ідіоти», «Спадкоємці», «Анархіст», «Провокатор», «Природа злочину», «Посмішка фортуни», «Партнер», «Il Conde», «Автократія та війна», «Плантатор з Малати», «Душа воїна», «Повернення», «Мемуари» та інших).

У той же час, ознайомившись з монографією О. Ткачук, виникає бажання поради долучити контексти інших національно-культурних ідентичностей Конрада. Можливо, такий імпульс виникає внаслідок браку досліджень подібної направленості. Це не применшує переконливості розвідки, а може вважатися лише

рекомендацією автору продовжувати наукові студії, які заповнюють лакуни у галузі мультикультурних досліджень. Наукова новизна роботи на перетині літературознавства та антропології, філософії, соціології і психології культури свідчить про глибоку обізнаність автора з історією конрадознавства та аспектами мультикультуралізму. Монографія є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, має вагому наукову і практичну цінність. Результати дослідження можуть бути використані в підготовці курсів з історії англійської, польської та української літератури кінця XIX – першої половини XX століття, розробці навчальних програм, укладанні навчальних та методичних посібників із зарубіжної літератури.

Марія Моклиця

Верлібровий букет поезій

Ломикамінь: Антологія українського верлібру; упорядники Марія Шунь, Олена Кицан. Львів: ЛА «Піраміда», 2018. 620 с.

Передмова однієї з упорядниць антології, Олени Кицан, називається «Ломикамінь – неприборкана квітка поезії». Образ узятий із відомого вірша Лесі Українки «Уривки з листа», який, на думку упорядниць, і став початком верлібрової традиції в українській літературі. Отож хочеться розгорнути образ далі: якщо верлібр – квітка, то сотні верлібрів – це гігантський поетичний букет... Втім, саме тут образ не спрацьовує або спрацьовує навпаки: сонети легко в'яжуться у вінки, не складно уявити букет ліричних ямбів, а от верлібри... Як кажуть, кожне порівняння кульгає. Ні, саме ці поетичні квіти для об'єднання у букети не надаються: надто осібні, надто екзотичні. Але це не означає, що антологія верлібрів не має сенсу. Понад дві сотні (222!) авторів, вірші яких склали цей солідний том, репрезентують українську поезію XX–XXI століть ще з одного, не надто очевидного, боку: як модерну культуру, сповнену розмаїття, експериментів, чудових знахідок, цілком суголосну європейському і світовому контексту.

Антологія – це завжди суб'єктивний погляд на те чи інше явище, колекція, яка відбиває захоплення і уподобання колекціонера. Марія